

۱۱۸۵۵۹۹

گلچین حکایات بوستان سعدی در قناعت

مدرسۀ ابن عبد الله سعدی شیرازی
گردآورنده: رشید الیکایی

انتشارات یزدان‌فر

تهران - ۱۳۹۴

گلچین حکایات بوستان سعدی
در قناعت

مصلح بن عبدالله سعدی شیرازی
گردآورنده: رشید الیکایی

ناشر: انتشارات یزدان فر

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۴

تیراژ: ۵۰۰ جلد

شاب: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۹۵-۱۲۰۰-۰

قیمت: ۴۰۰۰ ریال

انتشارات یزدان فر

خیابان دانشگاه، کوچه رستمی، پلاک ۲۴ تلفن: ۶۶۱۰۳۲۷

سرشناسه: سعدی، مصلح بن عبدالله، ۶۹۱ق. عنوان: گردآوردن حکایات بوستان سعدی، برگزیده. عنوان و نام پدیدآور: گلچین حکایات بوستان سعدی؛ در قناعت / شرف الدین مصلح بن عبدالله سعدی شیرازی گردآورنده رشید الیکایی. مشخصات نشر: تهران: یزدان فر، ۱۳۹۴. مشخصات ظاهری: ۲۳ص. شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۹۵-۱۲۰۰-۰. وضعیت فهرست نویسی: فیفا، موضوع: شعر فارسی قرن ۷. شناسه افزوده: الیکایی، رشید، ۱۳۶۵. رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ PIR۵۲۰۴/آ۱۹. رده بندی دیویی: ۸۱/۳۱. شماره کتابشناسی:

۳۰۵۹۹۶۴

مقدمه

به نام خداوند بخشنده‌ی مهربان

همه می‌دانند که شیخ سعدی شیرازی، گذشته از قصاید و زلیات بی‌نظیری که از خود به یادگار گذاشته است، دو کتاب: یکی به شعر، و دوم به گلستان، و یکی به نظم، معروف به بوستان به نگارش آورده است؛ که شاید بتوان گفت، نه تنها در زبان فارسی، بلکه در هیچ زبان از جهت فصاحت و بلاغت و روانی و زیبایی و دلربایی و حکمت و معرفت، مثل و مانند ندارد. منظور ما در این جا این نیست که در ستایش آثار جاویدان شیخ اجل قلم‌فرسایی کنیم، چه، همان درم که برای ادای این وظیفه، قدرت بیانی مانند آنکه خود شیخ بزرگوار داشته است باید، و کسی که آن توانایی ندارد، دست بردنش به این کار نباید.

غرض این است که در این سال، یعنی سال ۱۳۵۲ [ه.ق] که هفتصد سال تمام از تاریخ تصنیف گلستان گذشت، و در میان هم اندکی پیش از گلستان به نظم درآمده است، فارسی زبانان را با هم این دو کتاب - که در تاریخ ادبیات ایران، بجز نظم کتاب شاهنامه و فردوسی و مثنوی مولانا جلال الدین هیچ واقعه به آن اهمیت

نیست - شادی‌ها کنند و سرفرازی‌ها نمایند، والحق آن اندازه که در توانایی ایرانیان بود، کوتاهی نکردند و جناب آقای علی اصغر حکمت وزیر معارف دولت شاهنشاهی نیز از تشویق و مساعدت در این راه دریغ نفرمودند، و بخصوص از اینجانب، که خود را راه‌خیز خود آن نعمت بی دریغ سعدی می‌دانم، یعنی بهترین ساعت خلق را در آن مصاحبت آن یگانه سخنور پر معرفت گذرانیده‌ام. سزاوارترند که به تهیه‌ی نسخه‌ی معتبری از گلستان دست ببرم و سپس نسبت به بوستان، و اگر ممکن شود، برای آثار دیگر افسح المتکلمین همین وظیفه را انجام دهم.

اینجانب این وظیفه‌ی دلپذیر را به جان و دل بر عهده گرفتم و نسخه‌ی گلستان، در بهار این سال به سرانجام رسید که در دیباچه‌ی آن کتاب نگاشته‌ام، به پایان رسید و از چاپ برآمده است.

اینک کتاب بوستان را برای ارادتمندان شرح تهیه می‌آوریم و برای آگاهی، خاطر نشان می‌کنیم که در ترتیب این نسخه هم، تقریباً همان روش تنظیم گلستان را به کار برده‌ایم، با این تفاوت که چون بوستان مانند گلستان در دست و پای همه کس نیفتاد و رسید به قیود شعری بوده است، کمتر دستخوش تحریف و تصرفات عمدی گردیده است. و به این واسطه، مجبور نبودیم یک نسخه را اصل و مبنی قرار دهیم و نسخه‌ی بدل‌ها از نسخه‌های مخصوص بر

آن اختیار نماییم، نسخه‌های متعدد از قدیم و متوسط و جدید در پیش گذاشتیم و از سه چهار نسخه که کهنه‌تر از همه بودند، متابعت کردیم، و اختلافاتی را که قابل ذکر دانستیم، در ذیل هاشم آورديم، و آنچه از ذوق و سلیقه خود تصرف جایز دانستیم، این بود که در نسخه‌های کهنه موجود آنچه را با ذوق خود موافق می‌یافتیم، متن قرار دادیم و باقی را نسخه بدل کردیم؛ جز در جاهایی که مورد اتفاق یا اکثریت نسخه‌های کهنه معتبر بود که در آن مورد اتفاق خود را حکم نساخته، از آن نسخه‌ها کاملاً متابعت نمودیم. سپس در مقابله با نسخه‌های درجه دوم اگر نکاتی درخور توجه یافتیم، با قیامی که «در نسخه‌های متأخر چنین است» آنها را در حاشیه آورديم. برای اینکه از هیچ دقت و اهمیتی فروگذار نشده باشد، اختلافات قابل توجه را که در نسخه‌های چاپی دیده شد نیز در حاشیه تید کردیم، و بعضی اشعار را که در بعضی نسخه‌های متأخر نساخته می‌شود و در نسخه‌های کهنه نیست، با آنکه قریب به یقین است که الحاقی است، احتیاطاً در حاشیه آورديم که از میان نرود. در یک مورد، ترتیب اشعار جزئی تصرفی کرده‌ایم که امیدواریم تصرف نامعقول نباشد و آن در صفحه ۱۷ این کتاب است که پنج بیت اول صفحه (در این چاپ، چهار بیت آخر صفحه ۲۱۹ و بیت اول صفحه

۲۲۰) در نسخه‌های دیگر بعد از بیت یازدهم (بیت هفتم صفحه ۲۲۰) آمده، به عبارت دیگر، محل پنج بیت بند دوم صفحه و شش بیت بعد از آن را که هر دو قسمت به علامت ستاره ممتاز است تغیر داده‌اند.

تغیراتی که در چگونگی طبع کتاب کرده‌ایم، در عناوین است. بدون بسیاری از جاها تنظیم کنندگان نسخه‌ها عنوان حکایت قرار داده‌اند، در صورتی که قصه و حکایتی نیست، و در جاهای بسیار دیگر همین در که مطلب اندکی تغییر می‌کند، لازم دانسته‌اند عنوان‌ها درست کنند از قبیل «گفتار در...» یا «در این معنی...» یا «وله ایضاً» و امثال آنها. پس چون نه نسخه‌ها درین عناوین متفقند و نه می‌توان دانست که شیخ سعدی خود چه عنوان‌ها کرده بوده است، و شاید که اصلاً جناب‌ها هیچ فصل و جدایی در مطالب معین نکرده است، بنابراین گذاشیم که عناوین باب‌های ده‌گانه را به همان عبارات که شیخ در دیوانه باب نظم فرموده است اختیار کنیم، و در درون باب‌ها هر جا که نکته قصه و داستانی است، حکایت عنوان کردیم و هر جا داستان نیست و مطلب تغییر می‌کند، عنوانی اختیار ننموده، به وسیله ستاره مطالب را از یکدیگر جدا ساختیم.

در اینجا به مناسبت آگاهی می‌دهیم که در هیچ یک از

نسخه‌های کهنه اسم «بوستان» برای این کتاب دیده نمی‌شود و همه آن را «سعدی نامه» می‌نامند، چنان‌که گویی شیخ اجل خود اسمی برای این کتاب اختیار ننموده و به این جهت نسخه‌کنندگان «اسم آن را «سعدی نامه» نامیده‌اند، پس از آن اهل ذوق اسم «بوستان» را به قرینه «گلستان» برای این کتاب اختیار کرده‌اند، و چندان بی‌اسبت هم نبوده است.

اما نسخه‌هایی که برای تهیه و تنظیم این کتاب در اختیار ما بوده، بسیار و از آن جمله است:

نسخه متعلق به سردگزیوی که در موزه انگلستان عکس‌برداری شده و تاریخ کتابت آن ۷۱۰ هجری است و همان است که نسخه گلستان را نیز همراه دارد و در تنظیم آن کتاب هم مورد استفاده بوده است. این نسخه به خط نسخ خوانا نوشته شده، با اینکه از اشتباه کتابتی خالی نیست، تمام و نمل و بی‌عیب و در نهایت اعتبار و صحت است و محل اعتناء به آن شده است.

کلیات متعلق به دانشمند محترم، آقای دکتر محمد حسن لقمان ادهم (لقمان الدوله) که متضمن قسمتی از غزلیات ربیع بیاض، ثلث بوستان است. این نسخه در رمضان ۷۱۸ به خط نسخ کتابت شده و کاتب در پایان طبیات تصریح کرده که از روی نسخه اصلی خود شیخ سعدی استنساخ نموده و هر چند اشتباهات کتابتی آن بیشتر

از نسخه لندن است، چون قدیمی ترین نسخه ای است که ما بدان دسترسی یافته ایم و کاتب آن یقیناً زمان شیخ اجل را درک کرده است، در آن مقدار از کلیات که شامل است ارزش و اعتباری بسزا دارد.

نسخه کتابخانه هند انگلستان که در لندن عکس برداری شده و تاریخ کتاب آن ۷۲۰ هجریست. اوراق بوستان آن تمام و اعتبار آن نیز مورد توجه است و گلستان نیز همراه این نسخه بوده و از آن استفاده کرده ایم.

کلیات سعدی مسبقاً به کتابخانه دانشمند محترم آقای حاج حسین آقا ملک که تاریخ کتاب آن معلوم نیست، ولی سبک تحریر و طرز تدوین غزلیات می نماید که در حدود نیمه سده هشتم نوشته شده و نسخه ای است قدیمی و معتبر. در معین تنظیم گلستان نیز این نسخه مورد استفاده ما بوده و شرمنده ایم که اهلار امتنان از مساعدت های ایشان در آن موقع از قلم افتاد و در عرصه وظیفه خود می دانیم که از اقدام معارف پرورانه بزرگی که اخیراً انجام داده و کتابخانه نفیس خود را که شامل چهل هزار جلد کتاب گنجینه ها می باشد، برای استفاده عامه وقف کرده اند، یاد کرده، طالبان دانش را به بشارت این جوانمردی مسرور سازیم.

کلیات آقای حاج عبدالحسین بحرانی که به وسیله وزارت

معارف به آرامگاه سعدی اهدا کرده‌اند. تاریخ کتابت آن معلوم نیست، ولی از قرائن برمی‌آید که در اواخر سده هشتم نوشته شده. این نسخه، گلستان را مطلقاً ندارد و از بوستان هم که مورد استفاده راجعه بوده چنین برمی‌آید که بعضی حکایات و اشعار را عمداً حذف کرده‌اند.

کلیات آتای صادق انصاری عضو وزارت معارف که در ۷۹۴ هجری کتابت یافته و در اینجا لازم است به این نکته اشاره شود که بوستان این نسخه صحت بیشتری از گلستان بود و بیشتر مورد استفاده واقع گشت.

کلیات آقای مبدل‌الدین نصری که نسبت به آن در مقدمه گلستان اظهار نظر شده است این نسخه ما که برشمردیم در سده هشتم نوشته شده و غیر از این نسخه‌هایی دیگر در اختیار ما بود که اختیار و صحت آنها نیز قابل توجه و از آن جمله است: کلیات خطی که ماده تاریخ کتابت آن «سیر الکلام» است (۹۲۳ هجری).

کلیات خطی که در سال هزارم هجری نوشته شده است بوستان به خط سلطان علی مشهدی کاتب، و این نسخه نیز از کتابخانه آقای حاج حسین آقاملک می‌باشد. نسخه گرانمایه بوستان به خط میرعماد معروف. گذشته از اینها، بیش از ده نسخه

خطی و چاپی معتبر (چاپ تبریز و طهران و هندوستان) در دسترس ما بوده و در مواقع لازم از مراجعه و مطالعه آنها کوتاهی نشده است.

در مراجعه دقیق به این نسخه‌ها چنین استنباط می‌شود که در آن که شیخ اجل بوستان را سروده، نسخه‌هایی از آن استنساخ کرده‌اند و انتشار یافته، سپس خود او در این کتاب تجدید نظر فرموده و بعضی اشعار و کلمات را تغییر و تبدیل داده است، و چنین می‌نماید که نسخه‌ای قدیمی معتبر که در دست ماست (گذشته از اختلافات جزئی که از تصرفات کتاب است) از روی دو نسخه اصلی استنساخ شده، فرض اینکه نسخه دومی بوستان پس از تجدید نظر شیخ بزرگوار انتشار یافته باشد، و نسخه لرد گرینوی و نسخه آقای دکتر لقمان به نمایندگی این دو تحریر بوستان می‌توانند بود. و اگر آنها را اصل و در دو طبع قرار دهیم، بیشتر نسخه‌های دیگر، با یکی از این دو نسخه موافقت دارند. و این احتمال که اختلافات مهمی که در نسخه‌های بوستان دیده می‌شود، غالباً از تصرف خود شیخ باشد، این فکر را نسبتاً تریب می‌کند که شاید در گلستان نیز چنین واقع شده و بعضی از اختلافات که در نسخه‌های کهنه معتبر آن کتاب دیده می‌شود، به دست خود شیخ صورت گرفته باشد.

در خاتمه، با کمال مسرت اظهار می شود که در تهیه این نسخه نیز آقای حبیب یغمایی که در مقدمه گلستان شرح مساعی ایشان را متذکر شده ایم، با اینجانب دستیاری بسزا کرده و از تحمل هیچ گونه زحمت و اهتمامی در این راه دریغ ننمودند، و به علاوه، فهرست حکایات و اسامی اعلام و جدولی از لغات و جملات بوستان نیز تهیه نمودند که محض مزید فائده کتاب به آخر آن ملحق ساختیم.

امتنان اینجانب از آقای حبیب یغمایی و همچنین از معارف پرورانی که نسخه ای گرانمای خود را در اختیار ما گذاشتند و ما را به انجام این کار یاری نمودند و وظیفه ای است که با کمال خرسندی ادا می نموده ام.

محمد علی فروغی - دیماه ۱۳۱۶